

A megboldogult

A magyar népszínház Nusics-bemutatója

Először is azt a kérdést kell tisztázni Nusics »A megboldogult« című darabjának magyar bemutatójával kapcsolatban, hogy időszerű-e ma Nusics, s különösen, vajjon időszerű-e a mai magyar színpadon. Minden darabja szervesen a maga korához, környezetéhez fűződött. Kíméletlen szatirájában főként a beográdi csarsíját, a nagyszerb egyeduralmi törekvések üzleti központját gúnyolja ugyan, de nem von szigorú határvonalat az uralkodó osztály és a szerb tömegek között, sőt a pusztá nevetetés kedvéért gyakran általánosít. A polgáriasodó, vagy már polgárrá lett szűk körön keresztül, vagy egy-egy köznapi figurában szinte az egész régi Szerbiát az egyeduralmi törekvések egysíkú központjának tünteti fel, s félti, hogy a történelmi távlat, — a közben eltelt esztendőök túlszufsultsága ellenére — sem elég nagy ahhoz, hogy a magyar közönség csupán kortükörnek tekintse, és ne leplezésnek vegye Nusics darabjait. De a Magyar Népszínház előadása, nevezetesen az, ahogyan a darabot realiztikus eszközökkel színpadra állították, s ahogyan a magyar színészek, — mentesen a szerb színpad minden nusicsi túlzásától és bohóckodó hagyományától, — a darab lényegét, a szatíra ostorozó erejét érzékeltették, választ adott ezekre az aggályokra, és igazolta azt az elhátározást, hogy színpadra vigyék Nusicsnak ezt a darabját.

A kérdés elsősorban és különösen azért várt tisztázásra, mert Nusics átértékelése még a szerb színpadon sem történt meg. Nusics nem volt realista. Szatíra író volt, a javító szándék szatirikusa, amit Gyulai Pál úgy határozott meg: A gúny a könnyek' árja, a szívbe fojtva és ott mérgeggé válva. Nusics érezte ezt a mérget, a könnyeket is, kíméletlen, kérlelhetetlen ostorozója volt társadalmának, környezetének. Ítélszéknek tartott társadalmát, osztályát felett, s megvesztegethetetlen bírónak. De, csak javítani akart, s azon a társadalmon, azon az osztályon akart javítani, noha már elébe tárult a kielezett osztályharc, és világosan állt előtte, hogy könyörtelen élességgel színpadra vetített alakjai mögött, irgalmatlan harcuk, vagyonhajszájuk, öldöklésük, pöffeszkedésük és fondorkodásaik mögött a valóságban sokkal mélyebb problémák rejlenek, egy egész kiszipolyozott, megtiport ország ezernyi súlyos kérdése. Nusicsból, mégis hiányzott a felelősségérzet, hogy a mélyre hatoljon. Megmaradt a felületen, felszínes, javítószándékú komédiákkal ostorozta javíthatatlan társadalmát, sőt, mert nevetetni akart, és sikert áhított, nem riadt vissza a durvább nevetető eszközöktől sem, egészen a sekélyes bohóckodásig. Megalkuvása éppen abban ütközött ki, hogy elősegítette egy külön nusicsi játéktípus kialakulását a szerb színpadokon, és alkalmat nyújtott arra, hogy azok nevensenek darabjain, akiket ostorozott. Ne a gúnyt, a mérget érezzék ki belőle, hanem mulassanak, és

csupán fonákságnak lássák feneketlen gonoszságukat. Ezért is olyan nehéz Nusics átértékelése szerb színpadon. Színész és közönség megszokta ezt a pusztán nevetetni akaró nusicsi játéktílust. Színésznek és közönségnek is meg kell szoknia, meg kell tanulnia tehát, hogy bohózat helyett, a túlzások mögött igazi, hűséges korszépet lásson Nusics műveiben, annak a társadalomnak valamennyi kóros tünetét, amely ma már, szerencsére, történelmi múlt csupán a néző számára.

Mert Nusics műveiben valóban megtaláljuk ezt a hűséges, minden történelmi okmánynál bizonyítóbb erejű korszépet. Végeredményben, Nusics író volt, verbéli, igazi művész, s akkor is többet adott, ha könnyelműsködött is tehetségével. Különben A megboldogultban talán a legmértéktartóbb, nem mintha kifogyott volna a szípkázó ötletekből, csak talán életének és alkotómunkásságának ebben a zárószakaszában már belefáradt a bohóckodásba. De éppen ez a mértéktartás; és a Magyar Népszínház reális beállítása tette az elvitathatatlan nusicsi értékeket frissekké. Ez ragadta meg a közönség figyelmét, és irányította pontosan oda, a régi társadalomnak azokra a rákos sebeire, amelyek láttán a néző, ha emlékezik, még engesztelhetetlenebbül gyűlöli, ha most ismeri meg, megtanulja szívből gyűlölni azt a társadalmat, azt az osztályt. Ennek az osztálynak egyik tagja, a csalódottságában elbujdosó, halottnak hitt építész vállalkozó, visszatér és visszaköveteli mindenét, feleségét, vagyonát, tudományos munkáját. Örökösei azonban, ragaszkodnak az elrablott értékekhez, és korrupt, lepénzelhető államgépezetük minden eszközét felhasználják a követelőző ellen. Mivel ő sem jobb a többieknél, a menekülést választja ahelyett, hogy felvenné a harcot az igazságért. Ez a darab váza, és Nusics ezt sajátos művészetével töltötte ki, telítette.

A színház együttese józan, reális eszközökkel keltette életre ezt a cselekményt. Felismerte a lényegét, s roppant mértéktartással pusztán kortükröt adott. Az alakok megformálásában, a cselekmény vezérfonalának végigvezetésében, a tér és mozgás beosztásában, díszletekben és hangsúlyokban mindvégig érezhető volt, hogy történelmi távlatot teremtettek a darab légköre és a mai néző között. Szinte azt mondhatnók, hogy az együttes megtalálta azt az új nusicsi játéktílust, amit a régi túlzások hagyományaival terhelt szerb színpadon még nem leltek meg. Nusics maga is könnyen elragadtatja magát, túlzásokra hajlamos, karrikíroz, a színészek pedig felismerték, hogy ezekkel a túlzásokkal tudnak leginkább nevetetni és — talán, bizonyos mértékben a cenzúra-víszonyok miatt is — ezzel enyhítették Nusics leleplezéseinek élességét. A szerb vérmérséklet lobbanékonyosságát, erősebb taglejtését elnagyolták, keresték a helyzethumor, a legolcsóbb nevetető eszközök lehetőségét. Gyakran egészen közönséges bohóckodásba fulladt a játék, hogy ezzel is enyhítse, annak a tükörképnek kegyetlen őszinteségét, amelyet Nusics társadalma elé tárt. A Magyar Népszínház előadásában mindebből semmi sem volt. Talán túlságosan is símákká, kiegyensúlyozottakká, vassaltakká váltak a mozdulatok, a szereplőkből hiányzott az a helyenként nélkülözhetetlen déli vérmérséklet. Amellett a túlhajtott játékírámban nem hagytak időt a közönségnek, hogy felfogja a helyzetek, szavak képzelenségét, és kinevessze a színpadi cselekménybe állított embereket. De annyira kiegyensúlyozottan, annyira mindenben érezhetően megtartották mindvégig a távlatot a cselekmény-és a ma között, hogy ezzel Nusics régi jogaiba lépett. Ismét a nagy nevetve tanítóvá vált, csak hogy bennünket, a mai nézőt már a történelmi multra tanít. Mivel — ebben a magyar színpadon megvalósított józan, reális beállításban — már nem

kenődnek el, nem válnak pusztán fonáksággá a gonoszság, a becstelenség és gaztettek, a mai néző már okul is a nusicsi meglátásokon.

Az a mértéktartás, ahogyan a színészek kerültek a tragikus jelleget, mutatta, hogy a rendezői felfogás nem tesz különbséget az alakok között erkölcsi értékülésük tekintetében. Ezáltal a cselekmény is egységesebbé vált. Nusics egy-egy neki tetszetős részt gyakran ismételtet, de a rendezés gondoskodott arról, hogy ez az ismétlés minden alkalommal új hangsúlyt kapjon, így ne csak ne lankadjon a cselekmény, hanem éppen az ismétlés hangsúlyozza meg világosabban az író mondani valóját. Az, hogy a mesterien megoldott fokozások, a jelenetek belső feszültségét és a színészek készségét alaposan kiaknázó rendezés a túlhajtott játékiramban a szatíra gyilkos gúnyja helyett drámai összeütközésekre vezetett, komoly drámai feszültséget, izgalmat teremtett, csak a játékírási kérdése volt. De ez a veszély különben is benne rejlik magában a darabban. Mert Nusics, ebben a darabjában nagyon keveset használt fel szokott olcsó nevetető eszközökből. Inkább a szavak, helyzetek, jelenetek képtelenségével, a párbeszédetek elképesztő tartalmával, az igazi gúny, igazi szatíra mérgével nevettet. Ehhez azonban, elengedhetetlen az olyan játékírási, hogy a közönségnek ideje legyen felismerni a helyzetek képtelenségét, nevetségességét. Hiszen a szatíra egyik leglényegesebb kötelessége, hogy gondolkozásra készítessen, s a kibontakozásban teljességgel nevetségessé tegye mindazokat, amit és akiket kigúnyol.

Maguk a színészek teljesen felfogták azt, hogy mit kell ábrázolniuk, benne éltek a cselekményben, komolyan átgondolt, elmélyültségre valló megoldásokat találtak a legtöbb nehéz és bonyolult feladatra. Nem egy-egy alakot keltettek életre, típusokat adtak. Teljesen átlényegültek, hűs és vér alakokká tették a helyenként bizonytalan figurákat is, s a fordulatokon keresztül, a szaggatottságban is kerek egészzé tudták kiteljesíteni a típusukat. Hiszen nyilvánvaló, hogy ez a színész feladata, ez a színművészet lényege. De a magyar színház csak alig néhány éve vált műkedvelőkből hivatássá, amellelt most olyan egészen új területre merészkedett, — hogy újból hangsúlyozni kell — még az eredeti nusicsi színpadon sem történt meg sem az átértékelés, sem az átértékelt megoldások fellelése. A magyar együttes azonban — már korábban is, de ebben az előadásban különösen — teljesen kinőtt a műkedvelésből, még a hibák sem dilettáns-hibák többé, s ezzel az előadással fejlődése olyan állomásához érkezett, ahol már valóban a színvonal továbbemeléséért és nem a gyermekbetegségek ellen kell küzdeniök. A legtöbb színész ebben a darabban eddigi feladatkörével, sőt gyakran természeteti adottságaival is merőben ellentétes szerepet kapott, ezzel megmenekült attól, hogy egyoldalúvá válják; és mint a régi színjátszásban szokásos volt, beskatulyázzák egyetlen szerepkörbe, rányomják az egyetlen jellem bélyegét. A színészek játéka így nem szürkül el, gazdagabb skálájúvá válik, színesebb és élétesebb lesz mindaz, amit színpadra visznek. Alkalmuk nyílik arra is, hogy a gyakori átlényegülés, átalakulás, belső és külső változás révén megvívják a művészi lélek egyre újabb belső harcát, tehát ne rutinjáttékká fejlődjenek az alakításuk, hanem mindig friss és új élményből fakadjon. Ez az együttes már eljutott ide, s ha a művészi tökéletesség fokmérőjével mérve természetesen még hosszú fejlődési utat kell is megtenniök, ma már megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy jókora utat tettek meg. Színpadjaink minden mozzanatban képszerűek és alakításaiknak megvan már az a jellegzetessége, hogyha kiemelik is a színpaduk jól egybefogott külsőségeiből, maszk és disztingmentesen is hatni tudnak. Ez a legbiztosabb fokmérője annak, hogy

a Magyar Népszínház igazi színházzá lett és — különösen »A megboldogult« előadásával — mindörökre megszabadult a műkedvelés minden jellegétől.

Kétségtelen, hogy ezt sokban elősegítette Garay Béla rendezése, aki bármennyire is rögzíti a színészek hangsúlyát, mozgását, mozdulatát, arcjátékát, kellő szabadságot ad arra is, hogy a művészek átlényegült egyéniségüket tökéletesen érvényesítsék. Inkább a darab beállításában, a realista vonalvezetésben s abban vigyáz az egyöntetűsége, hogy maguk a színészek az általuk megtalált legjobb megoldásokat rögzítsék, állandósítsák. Ezzel, a színészek minden előadáson újra élük szerepüket, s felvillanyozottságuk nemcsak jobban megragadja a közönséget, hanem a nézőtérrel visszasugárzó erő még inkább fokozza, felzsongítja a színészen a művészi átélés képességét. A színész és közönségnek ez a kölcsönös hatása tesz igazán élménnyé egy-egy előadást. Ebben a tekintetben: ahogyan Szabó István, ez a csendes, lassú mozgású és beszédű színész, a semmitől vissza nem riadó álörökös, Blagojevics szerepében önmagából kivetkőzött, teljesen átlényegült, maszkban és alakításban hevesvérmérsékletű, hangoskodó, gyorsbeszédű, élénk taglejtésű csarsija-típussá vált; ahogyan Sántha Sándor a tudóskodó építész, Márics szerepében, három nagyon nehéz mozzanatának megoldásából a legfontosabban, a darab záró jelenetében a színészi mértéktartás egészen magas fokára felérő realitással nem a tragikus, elbukott hőst, hanem a hamis útlevelet is megragadó menekülő patkányt érzékeltette; ahogyan Kiss György a nagy rablók mellett és körül mindenkor megtalálható kis haszonlesők, igyekvők jellegzetes figuráját örökítette meg; ahogyan Remete Károly, ez a klasszikus hőszerepekhez illő hangú, de kissé merev színész ezúttal felengedett merevségéből és a képekhez nélkülözhetetlen, a helyzetek kibontakozásához elengedhetetlen, de nagyobbára néma szerepét a művészi ösztönösség meglepő erejével léttel telítette; ahogyan Sz. Cseh Mária a léha, ledér, parázna, élősdi feleség szerepének éppen azt a veszedelmes tulajdonságát emelte ki, hogy látszatra, külsőségeiben rokonszenvesebb, vonzóbb, mint a valóságban a társadalom számára, amely még a polgári józanságban is irtózik ettől, a fiatal leányok elképzeléseit egykor annyira megragadó típustól; ahogyan R. Fazekas Piri nem eléggé vénlányos maszkjával is pusztá megjátszással és hanggal mégis tökéletesen el tudta hitetni a mások életéből csipegélő, mások érzéseit magába olvasztó gazdag vénlány alakját, s életerejével valósággal beragyogta a színpadot: mindez a művészi megnyilatkozás egész kivételes élményével gazdagította a közönséget. Talán nem minden figura, nem minden alakítása sikerült ilyen jól. Szilágyi Lászlóból hiányzott az átalakulás, ahogyan az ellopott tanulmánnyal válik tudóssá és most tekintélytartással akarja pótolni azt, ami hiányzott belőle, de — pusztán külsőségekben. V. Jordán-Erzsébet annyira igyekezett Vukicát, a fiatal leányt ellenszenvenné és a hirtelen meggazdagodott, kényeskedő leány típusává tenni, hogy a tizenkilencéves fiatalság apró kis lágyságai szinte kimaradtak a szerepből. Mamuzsics István sem fogta fel teljesen azt, hogy kis szerepe ellenére a kibontakozást hozó központi alakja a darabnak, hiszen ő veti be azt a gondolatot, hogy a lepénzelhető államgépezet erejével szabaduljanak meg az igazát kereső megboldogulttól, s Godányi Zoltán szépfiúja is kidolgozatlan volt. De Forgács József ál-hírlapírója és Fejes György Aljosája megmutatta, hogy a rendezés mennyire felfogta ezeknek a terjedelmükben kis szerepeknek a fontosságát.

Az egész előadás, összességében, téren és időn felül emelte Nusicsnak ezt a művét, azt hozta ki belőle, ami maradandó értékű, amiért Nusics

műveit érdemes volt Herceg János egészen kiváló fordításában átültetni a magyar színpadra: korképet adott okmányoknál is meggyőzőbb hűség-gel, gyilkos nuscisi szatírával.

Sulhóf József

* * *

A szabadkai Magyar Népszínház a bemutató alkalmából szemináriumot rendezett a műkedvelőegyüttesek és amatőrszínházak rendezői számára. Herceg János író, a mű fordítója, Nusics Braniszlávról tartott előadást. Garay Béla rendező, előadásában a rendező szempontjából világitotta meg a feladatokat és az előadást. S az előadás megtekintése után, másnap, a meghívott műkedvelő rendezők résztvettek a Népszínház társulatának és a bírálóknak a vitáján is.

Az idei műkedvelőverseny hívta fel a figyelmet arra, hogy komoly beavatkozás és segítség vált szükségessé. Mintha az egykori alakoskodások, az ősi népi játékok szelleme szabadult volna ki a népi erők szellemi rabságából és kelt volna új életre, olyan rohamosan terjedt a műkedvelőmozgalom a magyarság körében. Száztíz magyar műkedvelőegyüttes működik szerte Vajdaságban, s ebben a számban még nincs az a megszámlálhatatlan alkalmi üzemi előadás, amelynek keretében egy-egy üzemi közösség folyamodik a szórakoztatva nevelés legjobb eszközéhez; a színpadhoz. Hathatós segítségről kellett tehát gondoskodni, hogy ez a roppant erővel kibontakozó mozgalom ne váljon egyesek hiú magátkeletésévé, hanem valóban a nép ősi játékos ösztönének nyisson utat, — mai keretek között és mai színvonalon. Másszóval, a műkedvelés a népi, a szocialista kultúra építő eszköze, a szellemi megnyilatkozás erőforrása és tág tere legyen. Ezt a segítséget természetesen elsősorban a Magyar Népszínház hivatott nyújtani, hiszen kezdettől fogva nemcsak az volt az elgondolt hivatása, hogy Szubotica gyér színházlátogató közönségét szórakoztassa és vidéki körútjain falúzzon, hanem élére álljon, irányítója legyen a kultúrfejlődés mozgalmának, tanítson, neveljen. Neveljen magának gárdát, azután utánpótlást, ápolja a magyar szót, a magyar beszédet, példát mutasson a műkedvelőknek, megszabja a színpadi fejlődés iramát a műkedvelés számára is.

Ezen a téren, a Népszínház eddig csak annyiban töltötte be hivatását, hogy rendezőket kölcsönzött a műkedvelő együtteseknek. A műkedvelőverseny roppant tömegesedése azonban komoly figyelmeztetés volt, hogy itt az ideje hathatósabb segítséget is nyújtani. Ennek pedig legjobban az ezúttal első alkalommal megrendezett szeminárium felelt meg. A műkedvelő együttesek alaposan megismerték a szerzőt, megismerték a művet, amelyet bizonyára rövidesen sokan műsorra tűznek. A rendezői előadásból, az elhangzott bírálatokból pedig felismerték, hogy milyen alapos, gondos tanulmánnyal kell előkészíteni az előadást, a darab színpadi életrekeletését és milyen nagy veszély fenyeget, hogy téves beállítás révén a közönség mást kap, mint amit a színpad hivatott nyújtani. A bírálat a másnapi vitán talán ezúttal nem volt annyira mélyre hatoló, mint egyébként lenni szokott, de szerte a Vajdaságból érkezettek megismerhették a munkamódszert, amit követniök kell. A színész, rendező felállt, s bírálatot mondott a maga játékaról és társa játékaról is. Felül-emelkedett a beteges hiúságon, a hiúságból csak annyi maradt meg, amennyi még hajtóerő: többet, jobbat, értékesebbet nyújtani s ezzel felülkerekedni. A hivatásos bírálók, akik már esztétikai szempontból, tehát a közösség értékelése szempontjából figyelik a művészi teljesítményt, megtették észrevételeiket, őszinte javítószándékkal, segítőkész-séggel, rátapintottak a hibákra, megindokolták kifogásaikat és az együt-

tes ezt valóban segítségként fogadta, hogy csiszolja, még értékesebbé tegye előadását.

Ezt a munkamódszert vigyék tovább a műkedvelők. A nagyobb központok, erősebb együttesek rendezzék meg környékük műkedvelőinek bevonásával ezeket a vitákat. Tekintsenek fel a Magyar Népszínházra, büszkeségünkre, má már valóban feltekinthetnek rá, de kövessék is példáját, útmutatásait. Irtsák a beteges hiúságot, és vegyék komolyan a játékot. Hivatásos színház nem működhet mindenütt. De a mai dolgozó megérdemli, hogy a művészet tegye szebbé, hangulatosabbá, melegebbé az életét. Ha ezt a feltámadt **ősi népi játékosztíont** a mai élet szekerébe fogják, s hivatásukat komolyan veszik, a műkedvelők is feltétlenül megadhatják a dolgozóknak.

s. j.